

ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЉЕ НИШ – 120 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА

Анстракт: Пастеров завод у Нишу је основан јуна 1900, само петнаест година после оснивања истоименог завода у Паризу. Појавом Завода прекинут је увоз скупих вакцина из иностранства, а лечење оболелих од беснила, уместо у Будимпешти како је било до 1900. године, обезбеђивано је за целу Србију у Нишу. Био је то први завод овакве врсте на Балкану који је основан у саставу Моравске сталне војне болнице Ниш. Завод је основан на иницијативу др Михајла Мике Марковића, у то време начелника Санитетског одељења Министарства војног Краљевине Србије. Историјски архив Ниш је преузео фонд Института за јавно здравље Ниш 2002. године, како је тада носио назив, за период 1919-1976. године и чува га у свом депоу као архивски фонд од великог значаја.

Кључне речи: *Институт, Пастеров завод, анимална лимфа, заразне болести, болесници, медицинско особље, бактериолошко, хемијско, одељење, архив, архивски фонд, Ниш*

Прошло је тачно дванаест деценија од времена када је 7. јуна 1900. године у Нишу свечано отворен „Краљевско Српски Пастеров завод“,³ како се у почетку звао. Основан је под утицајем медицинских научних новина насталих епохалним делима Едварда Џенера и Луја Пастера, које су у Србију преносили поједини лекари који су студирали у иностранству и најчешће били вредни чланови Српског лекарског друштва.

Овако храбар и ентузијастички корак у оснивању Пастеровог завода, сврстао је тадашњу Србију, на прагу 20. века, са 80% неписменог становништва и нестабилном политичком сценом, у ред модерних држава. Био је то велики корак ка правом развоју здравствене заштите и подизању здравствене културе народа.

Током 1900. године домаћом лимфом против богиња пелцовано је 11.540 регрута. Први антирабично лечени болесник био је војник, те се може рећи да су прве вакцине произведене у Пастеровом заводу биле коришћене за потребе војног санитета. Крајем исте године у Нишу су стигли, ради лечења, и први цивилни болесници са уједом бесног вука, људи са села из Чачанског среза.⁴

¹ архивски саветник, stojanka.bojovic@yahoo.com

² радно ангажовање: Историјски архив Ниш

³ М. Марковић, *Српски архив за целокупно лекарство (извод из монографије)*, Београд 1902, 385.

⁴ Др Војислав Милојевић, *Пастеров завод у Нишу (1900-1985)*, Ниш 1990, 65.

По оснивању, тј. првих шест месеци, први управник Пастеровог завода био др Сава Поповић, док је први стални управник Завода био др Драгутин Петковић који је 1904. године изнео податак да је смртност становништва у Србији износила свега 0,24%, што је у складу са десетогодишњим просечним успехом Пастеровог завода у Паризу. И поред тога што су се поносили Пастеровим заводом, његови организатори признавали су да се убраја међу мање такве установе у свету. У Заводу је годишње лечено од двеста педесет до три стотине болесника заражених беснилом.

Први болесници уједени од бесног вука

ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА ОСНИВАЊЕ ПАСТЕРОВОГ ЗАВОДА У СРБИЈИ

Први покушај оснивања Пастеровог завода у Србији, односно бактериолошко-хигијенског завода за производњу анималне лимфе, покренут је 1886. године, одмах после завршетка Српско-бугарског рата, тачније доласком др Михајла Мике Марковића за начелника санитетског одељења Министарства војске Србије. Споразум између Војног министарства и Министарства унутрашњих послова о финансирању изградње зграде Пастеровог завода тада није успео, али је др Марковић након дванаест година поново покренуо акцију да Србија добије једну овакву институцију.⁵

Захтев је упућен 1898. године команданту војске Милану Обреновићу. Након десет дана поднет је извештај војном министарству Србије о прекој потреби подизања завода за справљање анималне лимфе, на коме је Милан Обреновић записао: „Потпуно усвајам назоре наведене у горњем реферату и шаљем овај предлог Г. Министру на размишљање, пошто спада у његов делокруг. Ваљало би ту корисну установу покренути у споразуму са Министарством унутрашњих дела, те тиме да не изостанемо чак иза држава које су тек јуче постале.”⁶

Допринос оснивању Пастеровог завода у Србији дао је и др Љубомир Стојановић, нудећи лично своје услуге Министарству унутрашњих дела и залажући се за подизање једног домаћег вакциналног завода који ће бити језгро за остале огранке из бактериологије (за серум, беснило и др.). Захтев није усвојен, чак ни када је понудио подизање приватног завода који би био под контролом санитета, као што постоје у другим земљама.

Почетком 1899. године предлог за оснивање ове институције поднео је на седници Народне скупштине Србије и народни посланик Лепеничког среза Михајло Илић: „Да се код нас у Србији установи један Пастеров завод који би се имао

⁵ Др Војислав Милојевић, *Пастеров завод у Нишу (1900-1985)*, Ниш 1990, 40-41.

⁶ Борислав Андрејевић, *Зграда Пастеровог завода у Нишу*, Нишки зборник, бр. 2, Ниш 1976, 111-112.

подићи о државном трошку, којим би се наш народ сачувао од опаке и опасне заразе.”

У свим овим иницијативама Ниш није спомињан као место подизања Пастеровог завода, већ се у свим тим акцијама помињао Београд. Пошто није добијена сагласност од управе београдске вароши да се завод изгради у Београду, уз образложење да постоји опасност да микроби изађу из свог скровишта и нападну становништво, одлучено је (1899) да се Пастеров завод гради у Нишу.

Изградња Пастеровог завода у Нишу остварена је војним средствима и личним заузимањем краља Милана Обреновића. Он је у оснивању ове институције видео, поред престижа у односу на суседне земље, још и решавање једног важног питања у вези са новоослобођеном облашћу југоисточне Србије – питања одласка болесника на лечење ван граница земље, што се сукобљавало са политичким и економским интересима Србије. Требало би истаћи да је Ниш у време остваривања захтева за подизање Пастеровог завода био најзначајније упориште Обреновића, и Александра и његовог оца Милана. Они су углавном боравили у Нишу, који је тада сматран новом престоницом Србије, а имао је скоро 25.000 становника.

Нишка општина је у априлу 1899. године на пустој пољани удаљеној три километра од центра града обезбедила земљиште на коме је у августу почела изградња зграде за смештај Пастеровог завода, према идејном плану др Марковића. Зграда је завршена у пролеће 1900, а у мају исте године инсталирана је опрема за почетак рада првог одељења за добијање анималне лимфе (вакцине), по угледу на Бечки државни завод.

Производња анималне лимфе, као вакцине против великих богиња, почела је у ствари по први пут у Србији даном свечаног отварања Пастеровог завода у Нишу 7. јуна 1900. године, на састанку грађанских и војних лекара када је пелцовано прво, па сутрадан и друго теле, за добијање цепива. Прво теле, у свечаном чину пелцовао је др Марковић, а друго др Стојановић, ван славља, у оквиру почетка рутинског рада. Том приликом др Марковић је одржао и свечани говор у коме је истакао:

„У име Бога, ми данас отпочињемо справљање анималне лимфе у нашем заводу, а крајем ове године почећемо справљати сами антибаричну солуцију за превентивно калемљење оних лица, која су од бесних животиња уједена. У току идуче године више је но сигурно, да ћемо у овом истом дому справљати и сами и серум противу дифтерије, као и серум противу свињске куге, по методи др Карлинског.”⁷ Даље је истакао:

„Овом новом тековином, наша отаџбина добиће не само материјално, већ што је главно, добиће морално. Цела Европа, па и наши највећи непријатељи, хтели не хтели, мораће признати, да Србија ни у чем не заостаје иза цивилизованог запада, кад поред толиких научних удружења и хуманих установа, имамо и свој Пастеров, и бактериолошко-хигијенски институт. А са овим признањем, ми можемо бити задовољни.”⁸

⁷ Др Војислав Милојевић, *Пастеров завод у Нишу (1900-1985)*, Ниш 1900, 50-51.

⁸ *Исто*, 51.

ДЕЛАТНОСТ РАДА И ЗНАЧАЈ ПАСТЕРОВОГ ЗАВОДА У НИШУ

Званична делатност Пастеровог завода у Нишу почела је 1. јануара 1901. године. Производња анималне лимфе, као вакцине против великих богиња, по први пут у Србији почела је даном свечаног отварања Пастеровог завода, под руководством првог управника др Драгутина Петковића (1873-1947), угледног Нишлије који је завршио медицину у Бечу 1899. године. Један је од ретких школованих превентиваца у српској војсци с почетка 20. века, а имао је веома важну улогу у реорганизацији Солунског фронта. На место помоћника управника Петковића дошао је поручник др Милош Стевановић. Он је у одсуству доктора Петковића, који је готово две године био на усавршавању у Паризу, Немачкој и Бечу, обављао функцију управника Завода, али и до краја свог радног века 1915. године када је умро од пегавог тифуса.

363

Друго одељење Пастеровог завода, тзв. Антирабично, због врло спорог доласка поручених инструмената и самог намештаја инсталирано је у потпуности тек крајем децембра 1900. године.

Године 1901. доносе се и први прописи у вези са радом Пастеровог завода у Нишу. На основу њих, сва лица изуједана од бесних животиња морала су убудуће, уз обавезно одређени поступак, да се упућују у Ниш и то сиромашни о трошку општине. Трошкови лечења утврђени су на 10 динара. Тако је Завод постао прва наша здравствена установа која се, мада је била буџетирана, самостално финансира, јер је своје издржавање обезбеђивала сопственим радом. Завод је радио на доходовном принципу, али су послови завода у вези са војском били бесплатни, будући да је био део војног санитета.⁹

Веома значајна година у развоју Пастеровог завода у Нишу је 1904. када је инсталирано Бактериолошко одељење, чиме су биле извршене све припреме за отварање Серотерапијског и Хемијског одељења. Те године Завод је проширио и рад на разне микроскопске прегледе, испитивање воде за пиће, као и друге медицинско-хемијске анализе. Такође, у истој години у Заводу је отворено дезинфекционо одељење које је отпочело са одржавањем првог курса за дезинфекторе.

Др Драгутин Петковић, управник Завода, присуствовао је Првом конгресу српских лекара и природњака одржаном у Београду на коме је изложио резултате трогодишњег рада на заштити од беснила у Пастеровом заводу у Нишу. Тиме је нишки Пастеров завод изашао из анонимности пред највиши стручни форум који је имао међународни карактер.

У првој деценији свог постојања и рада Пастеров завод у Нишу је, поред основне делатности на сузбијању великих богиња, беснила и маларије, непрекидно радио на школовању медицинског кадра и стално ширио своју активност на сузбијању заразних болести. У периодима када се није ратовало, готово да није било гарнизона у Србији а да се у њему сваке године нису јављале неке од епидемија заразних болести, а притом су неки гарнизони од њих тешко страдали, као нпр. Нишки гарнизон 1909. године са 196 оболелих од тифуса. Почетком 20. века у

⁹ Група аутора, *Историја Ниша II*, Здравствена служба и заштита 1878-1941, Ниш 1984, 505.

Пастеровом заводу у Нишу сваке године је вакцинисано око 20.000 војника.¹⁰ Проценат неуспешног вакционисања опао је између 1905. и 1909. године за скоро 67%.¹¹

УЛОГА ПАСТЕРОВОГ ЗАВОДА У РАТНИМ УСЛОВИМА И ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

Рад Завода прекинут је на кратко једино на почетку Првог балканског рата 1912. године због тога што је читаво особље било мобилисано. Услед насталих потреба у току балканских и Првог светског рата, Завод је изменио свој првобитни садржај рада. Престало се са продукцијом анималне лимфе и дезинфекторским курсевима, али је зато на Антирабичном одељењу рад постојао све шири, а и бактериолошки рад се све интензивније одвијао. Због близине и активности грађанске и војне болнице, Завод је имао обиље материјала за прегледе. Његова значајна улога испољавала се у дијагностици и сузбијању обољења тифусне групе, нарочито у јесен 1912. и колере у лето 1913. године. Завод је одиграо значајну улогу и у сузбијању епидемије рекуренса, која је на почетку самог рата (у јесен 1914) захватила целу Србију. Рад на дезинсекцији и нарочито на депедикулацији посебно је био развијен за време тешке епидемије пегавца, који се појавио непосредно иза рекуренса и пустошио до пролећа 1915. године. У тој епидемији, која је у Србији однела преко 120.000 живота, било је много и нишког становништва. Бојазан од цревних зараза, нарочито преко лета 1915. године, оријентисала је Пастеров завод на производњу цевива против обољења из групе тифа и колере (тзв. тетравакцина). Истог лета и војска је била вакцинисана против великих богиња.

За време окупације током Великог рата, Пастеров завод није обустављао рад, иако је био под бугарском управом. У њему је била смештена аустријска мисија Црвеног крста при бугарској војсци. Тада је претежно рађена клиничка бактериологија, а спремана је и емулзија за предохрану и лечење беснила. При повлачењу из Ниша окупатори су однели све из Завода, а Аустријанци покретну лабораторију, тако да се први управник др Аливизатос нашао, како сам наводи, у голим зидинама. Како се број уједених лица од сумњивих и оболелих животиња нагло повећавао рад се није могао одлагати, па су у таквим условима у почетку коришћени и одбачени или позајмљени инструменти и нужна апаратура.¹²

Почетком 1915. године избила је епидемија пегавог тифуса. Сматра се да је у Србији током епидемије од пегавог тифуса боловало чак 1.050.000 људи. У последња два месеца епидемије у Нишу, пре свега у Моравској сталној војној болници, од пегавог тифуса су умрла тридесет седморица лекара. Чак тринаесторица су у Ниш дошла из иностранства. Међу њима је било лекара из Велике Британије, Швајцарске, Русије, Белгије, Грчке, чак и из британског протектората Египта. Двојица лекара били су заробљеници. Ниш је постао средиште борбе про-

¹⁰ В. Станојевић, *Историја српског војног санитета*, Београд 1994, 183.

¹¹ Исто.

¹² Група аутора, *Историја Ниша II*, Здравствена служба и заштита 1878-1941, Ниш 1984, 513.

тив ове заразе, којој је у првој половини године подлегло између тридесет и тридесет и пет хиљада војника и десетине хиљада цивила.¹³

Будући да је архива војног санитета у великој мери уништена, а документа цивилног санитета пропала током повлачења, број оболелих никада неће бити тачно утврђен. Процене се крећу у распону од осамдесет до пет стотина хиљада оболелих.¹⁴

После Првог светског рата, Пастеров завод у Нишу почео је да ради као цивилна установа, на челу са управником др Герасимом Аливицатосом. Када је 1920. године запретила опасност од куге из Солуна, епидемиолошко извиђање и предузимање мера од заразе било је поверено Пастеровом заводу у Нишу. Рад завода огледао се у отварању нових социјално-медицинских установа: венеричне амбуланте, бактериолошке станице, школске поликлинике у Нишу и другим градовима на његовом подручју, здравствених станица, диспанзера за жене и децу, домова народног здравља, народних купатила и сл.

У складу са развојем здравствене службе после Првог светског рата Пастеров завод у Нишу почео је да ради као цивилна установа, а 1923. године је прерастао у *Епидемиолошки завод*¹⁵ који је развио широку и веома успешну делатност усмерену на спречавање заразних болести. Завод је у то време производио и широко користио сопствене вакцине, радио на енергичном сузбијању беснила, развио рад Хемијског одељења, проширио бактериолошке лабораторије и развио научноистраживачку делатност.

Године 1926. Епидемиолошки завод је прерастао у Хигијенски завод у Нишу у складу са мерама које је Министарство здравља спроводило у читавој земљи. То је био почетак опсежног захвата хигијенизације под руководством Андрије Штампара, која је дала изузетне резултате у целој земљи, па и у ондашњој Моравској бановини.

Период од 1927. до 1940. године трајно је обележен отварањем социјално-медицинских установа, изградњом више стотина санитарно-техничких објеката у насељима и школама, огромним бројем хигијенско-епидемиолошких услуга, што представља велики допринос на плану бриге за здравље људи.

Поред успешне борбе са тешким заразним болестима, дошло је до корених промена у сузбијању неповољних хигијенских прилика на терену.

Отварање Епидемиолошког завода у Нишу

¹³ И. Ђукановић, *Пегави тифус у Србији 1914-1915*, Београд 2006, 250.

¹⁴ И. Ђукановић, *Пегави тифус у Србији 1914-1915*, Београд 2006, 250.

¹⁵ (МЗК) Запис са свечаног отварања Епидемиолошког завода у Нишу, 14. октобар 1923. године

Приоритетно питање било је снабдевање сеоског становништва хигијенски исправном водом за пиће.

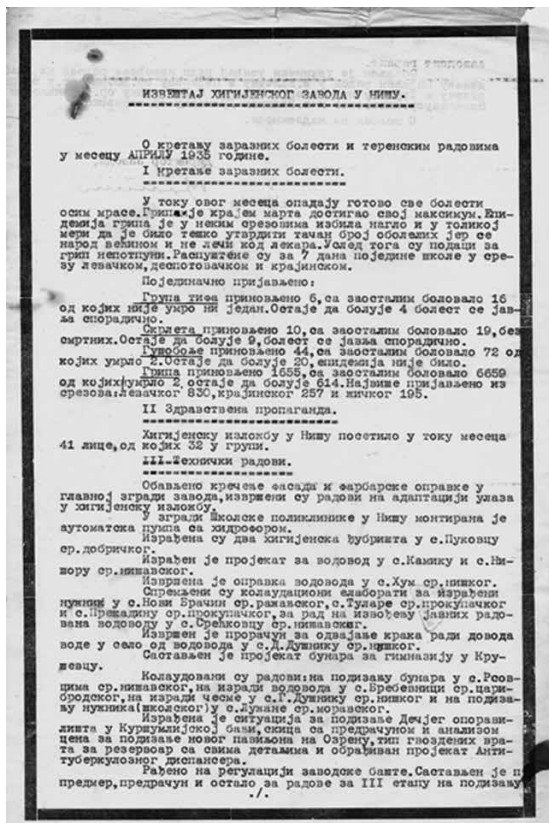
Много година после ослобођења од Турака, снабдевање водом у Нишу решавало се „преко чесама, уличних бунара и баштенских долапа“. Вода за потребе становништва углавном је добијана из бунара који су били плитки, примитивно грађени и непокривени. Др Петровић је 1920. године написао: „Тифус је био и биће стална болест Ниша докле год не добије водовод и то модеран, а не турски, и канализацију која ће сву течну и полутечну нечистоћу одводити из града или у Нишаву или на поља нарочито за то одређена.“¹⁶ Такође, др Петровић је подсећао и на следеће: „Живот и здравље једног народа зависе и од свесности његове да му је здравље највеће благо, да су му здрави грађани највећи капитал који доприноси боље приходе него сви калифорнијски златни рудници.“¹⁷

Прва комплетна анализа воде за пиће у Нишу обављена је тек 1926. године. Доктор Драган С. Поповић је у „Српском архиву“ за ту годину објавио резултате

ове бактериолошке и хемијске анализе воде за пиће са свих нишких јавних објеката за водоснабдевање. Тек 1937. године, изградњом градског водовода на садашњој локацији Медијана, почело је савремено снабдевање Ниша водом за пиће. Разводна водоводна мрежа изграђена је у дужини од 27, а канализациона 36 км. По тада важећим нормативима ови капацитети пројектовани су за град од 50.000 становника.

У току Другог светског рата Завод је имао значајну улогу у погледу лечења бораца од заразних болести и епидемија: запаљења можданица, епидемија шарлаха, дифтеричне епидемије, пегавог тифуса, великих богиња. Посебна пажња посвећена је обављању радова на санирању маларије.

*Извештај Хигијенског завода у Нишу
о кретању заразних болести, април 1935.
године*

¹⁶ Група аутора, *Историја Ниша II*, Здравствена служба и заштита 1878-1941, Ниш 1984, 509.

¹⁷ Исто.

СТАТУСНЕ ПРОМЕНЕ ЗАВОДА НАКОН ЗАВРШЕТКА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

По завршетку Другог светског рата Хигијенски завод у Нишу се као и остале сличне установе у земљи нашао у тешкој ситуацији без стручног кадра и основне опреме, као и средстава за рад, у окружењу где су владале бројне заразне болести (пегави тифус, туберкулоза, трбушни тифус...). Завод је тада функционисао са шест одељења: Бактериолошко-епидемиолошко, Социјално-медицинско, Санитетско-техничко, Хемијско, Одељење за заштиту школске деце и Одељење за сузбијање туберкулозе.

Од Другог светског рата до данас Завод је прошао кроз низ статусних промена у складу са друштвеним и политичким дешавањима у нашој земљи. Поред решавања бројних рутинских задатака хигијенско-епидемиолошког и социјално-медицинског карактера, Завод је одиграо значајну улогу у отварању Средње медицинске школе у Нишу (1946), а касније (1960) и Медицинског факултета.

Године 1961. Хигијенски завод је преименован у Завод за здравствену заштиту Ниш (*Закон о здравственој заштити и здравственој служби*, „Службени гласник НРС“ бр. 27/61). Завод је постао наставна база у оквиру које је обезбеђиван теоријски и практични део наставе за предмете: микробиологија са паразитологијом, вирусологија и имнологија, епидемиологија, медицинска статистика и информатика, социјална медицина и хигијена и медицинску екологију.¹⁸

Поновна реорганизација Завода извршена је 1971. године, када је подељен на две самосталне установе: Институт за хигијену, епидемиологију и микробиологију и *Институт за социјалну медицину*. Године 1977. ове две самосталне установе поново се обједињују у *Завод за здравствену заштиту у Нишу* који 1979. прераста у *Завод за заштиту здравља у Нишу*, а од 1984. ради као самостална *Самоуправно организована здравствена радна организација радника повезаних заједничким интересима у јединственом процесу рада - РО Завода за заштиту здравља Ниш*, у саставу СОУР Клинички центар Ниш. Своју делатност тих година обављао је у пет сектора: сектор за социјалну медицину, за епидемиологију, за микробиологију са паразитологијом, за хигијену и заштиту животне и радне средине и сектор за заједничке послове.

Распадом СФРЈ почетком деведесетих година 20. века и преласком надлежности на Министарство здравља Владе Србије (1998), РО Завода за заштиту здравља Ниш у саставу СОУР КЦ Ниш прераста у *Институт за заштиту здравља у Нишу*, у коме се 2003. године оснива и Сектор за

Зграда Института за јавно здравље Ниш данас

¹⁸ Тимошенко Милосављевић (уредник), *Од Пастеровог завода до модерне институције*, Ниш 1990, 7.

промоцију здравља, чиме је здравствено-васпитни рад добио форму која омогућава модеран приступ и унапређење ових активности у Нишавском и Топличком округу.

На основу *Закона о здравственој заштити Србије* („Службени гласник РС” бр. 107/2005), Институт за заштиту здравља Ниш поново је променио свој назив у *Институт за јавно здравље Ниш*, под којим ради и данас.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ НИШ У СЛУЖБИ ЧУВАРА ИСТИНЕ

У циљу остваривања планираног програмског задатка Службе заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван архива, а вршећи мисију чувара истине, Историјски архив Ниш је 2002. године записником о примопредаји бр. 326/031 и Књиге пријема број 897 извршио преузимање фонда под називом *Институт за заштиту здравља Ниш* Записник о примопредаји бр. 05-1557 пд 27. 12. 2002). Ревизијом Водича Историјског архива Ниш 2020. године дошло је до ревизије и промене назива фонда у *Институт за јавно здравље Ниш*. Преузета грађа обухвата период од 1919. до 1976. године (170 кутија списа и 180 књига, што укупно износи 30 дужних метара).¹⁹

Фонд је преузет непотпун и то због два разлога: први је селективна предаја документације од стране надлежних у Институту за заштиту здравља, а други је уништење и одношење архивске грађе од стране бугарских окупатора приликом повлачења у току Првог светског рата.

Након преузимања, фонд је смештен у депо архива у фасциклама, а већи део грађе у свежњевима. Одлуком Владе РС („Службени гласник РС, бр. 42/98) категорисан је као културно добро од великог значаја, а регистратурски је сређен 2005. године.

Књиге су преузете за период од 1920. до 1975. године, а у архиву су обрађене и пописане и односе се на записнике са седница Управног одбора (УО), записнике са седница конкурсних комисија, регистре Бактериолошког одељења, регистре диспанзера Завода хигијене, деловодне протоколе, протоколе Бактериолошког одељења, протоколе зечева, серолошке протоколе, протоколе прегледаних особа, књиге лечених од полних заразних болести, књиге евиденције заразних болести, контролних особља, инвентар књига, дневник рада, дневник набавке, књиге основних средстава и дневник касе.²⁰

Списи фонда се односе на период 1924-1975. године и садрже следећу врсту документације: годишње извештаје о раду Института; извештаје о кретању заразних болести; годишње извештаје о раду домова здравља и здравствених станица; елаборате и пројектну документацију о изградњи и реконструкцији водовода, наводних купатила, чесми и бунара у селима и насељима; акта о изградњи здрав-

¹⁹ ИАН, Досије Института за заштиту здравља Ниш, Записник о примопредаји грађе између Института за заштиту здравља Ниш и Историјског архива Ниш, Ниш 2002, 1.

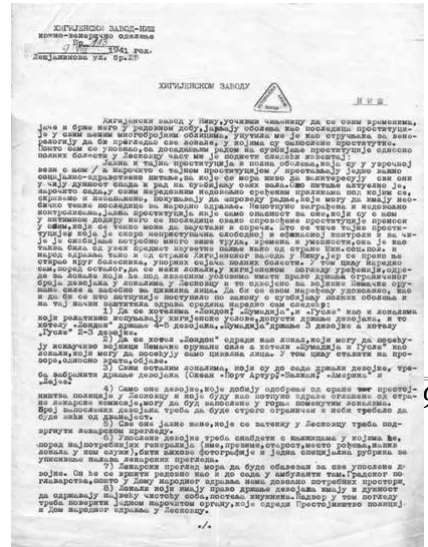
²⁰ ИАН, Досије Института за заштиту здравља Ниш, Попис архивске грађе и регистратурског материјала, Ниш 2002, 1-2.

ствених станица и домова народног здравља; податке о вођењу санитарске службе у Нишу и Моравској бановини (хигијена насеља, контрола воде за пиће, извођење асанационих радова, вакцинација и лекарски прегледи, појаве инфективних болести и епидемија, активности здравствене пропаганде, отварање дечјих боравилишта и опоравилишта и ђачких кухиња); нормативна акта; записнике са УО, зборовра радних људи, седница синдикалне подружнице; преписку; персоналну документацију (досијеа радника) и др.²¹

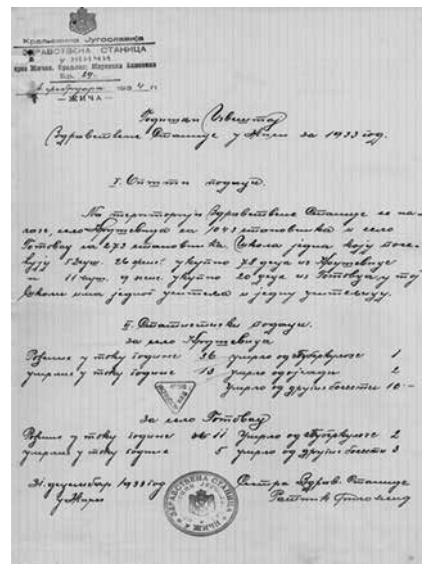
Приликом регистратурског сређивања урађено је обавештајно средство (сумарни инвентар фонда), а за досије су урађени следећи прилози: методско упутство, попис књига, попис кутија, попис излучене грађе и историјска белешка.²² Након регистратурског сређивања, промењен је и назив фонда у *Фонд Института за јавно здравље Ниш*, под којим називом је и уписан у допунско издање Водича Историјског архива Ниш.

Да је Историјски архив увек озбиљно схватао своју културну и историјску мисију, говори и чињеница да није довољно да благо Архива буде доступно само уском кругу професионалних архивиста и научних радника истраживача, већ и широј јавности из наше ближе и даље прошлости, да сазна шта је стварно и како било.

Поводом прославе 105 година постојања Пастеровог завода у Нишу, крајем септембра 2005, Историјски архив Ниш је организовао изложбу под називом „Пастеров завод у Нишу - први на Балкану”. Из ризнице минулих времена Института за заштиту здравља Ниш (Пастеровог завода), сачуваних у Архиву Ниша, изложена грађа је бирана са посебним сензибилитетом и разумевањем времена у коме је настала. Презентована архивска грађа, поред времена и простора које одсликава, бирана је са циљем да покаже значај оснивања веома важне институције, првог вакциналног завода за производњу анималне лимфе у Србији и на Балкану. Сврстана у тематска поглавља, изложена архивска грађа упознаје посетиоца

Извештај Хигијенског завода о кретању кожно-венеричних болести

Годишњи извештај Здравствене станице у Нишу (општи и статистички подаци), 1934. година

²¹ Исто, 3-5.

²² ИАН, Досије Института за заштиту здравља Ниш, Историјска белешка фонда: Институт за заштиту здравља Ниш (1919-1975), Ниш 2005, 4.

са организацијом и радом установе и заслужних појединаца, у периоду од оснивања до краја Другог светског рата.²³

У згради Института за јавно здравље Ниш 1989. године основан је Музеј здравствене културе који чува документа о оснивању Пастеровог завода, приказ развоја медицине кроз векове, развој медицинске мисли у свету и код нас, приказ епидемиолошких прилика у Србији у различитим историјским раздобљима, који притом обухвата и архиву здравствене евиденције у протеклих сто година у Србији, као и фотографије најзначајнијих научника из области медицине.

У витринама овог јединственог музеја сачувани су и први зборници научних радова, домаћих и лекара из бројних земаља света, учесника Дана превентивне медицине које је покренуо Институт за јавно здравље Ниш.

РЕЗИМЕ

После 120 година рада не могу се пренебрегнути сви успеси Пастеровог завода у Нишу, односно Института за јавно здравље Ниш, на бризи, очувању и унапређењу здравља становништва. Ова установа је својим истрајним, стручним и квалитетним радом потпуно оправдала разлоге за своје, више од једног века дуго, постојање.

Окупатори су током ратних страха запленили и однели велику количину архивске грађе, тако да смо данас ускраћени за податке и извештаје од непроцењиве вредности, како за историографију, тако и за медицинска истраживања. Пастеров завод у Нишу је први институт у Србији у коме се могла неговати медицинска наука. Из тог разлога, наши претходници су стекли трајну заслугу коју би требало брижљиво чувати у установама заштите, тј. архивима, у оној мери у којој је сачувана.

Пастеров завод у Нишу, као прва превентивна здравствена установа у Србији, изграђен је и отворен као војна установа у нарочито за то подигнутој згради са десне стране Цариградског друма на излазу из Ниша, код Ћеле-куле. Зграда још увек постоји на Булевару др Зорана Ћинђића, у дворишту, данашњег Института за јавно здравље Ниш, недалеко од Медицинског факултета.

²³ ИАН, Каталог изложбе *Пастеров завод у Нишу - први на Балкану*, аутор Љиљана Ђуровић и др. *Уводно излагање аутора*, Ниш 2005, 1.

Stojanka BOJOVIĆ

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH NIŠ 120 YEARS OF EXISTENCE

Summary

After 120 years of work, all achievements of the Pasteur Institute in Niš, i.e. the Institute of Public Health, in care, preservation, and advancing of public health cannot be neglected. This institute with its enduring, professional, and quality work has completely justified the reasons for its existence of more than a century.

During war years the occupiers confiscated and took away a large number of archival materials so we are today deprived of data and records of invaluable worth both for historiography and medical research. The Pasteur Institute in Niš was the first institute in Serbia in which the medical science could have been cultivated. For that reason, our predecessors acquired lasting merits that should be carefully preserved in the institutions for protection, i.e. archives.

The Pasteur Institute in Niš as the first preventive healthcare institution in Serbia, was opened as a military institution in a building that was built for that purpose, on the right side of the Tzarigrad Road (Road to Istanbul) at the exit of Niš, near Skull Tower (Ćele-kula). The building still exists in the Boulevard of Dr. Zoran Đinđić, in the yard of today's Institute of Public Health Niš, near the Faculty of Medicine.